

Osaamista
ja oivallusta
tulevaisuuden
tekemiseen

Gemmell Laura, Immonen Ninni ja Penninkilampi Satu

Lohtua ja turvaa

Miten varhaiskasvattajat kohtaavat lapsen surun päiväkodissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala

Sosionomi (AMK)

Opinnäytetyö

03.11.2019

Tekijä(t) Otsikko	Laura Gemmell, Ninni Immonen, Satu Penninkilampi Lohtua ja turvaa – Miten varhaiskasvattajat kohtaavat lapsen surun päiväkodissa
Sivumäärä Aika	31 sivua + 2 liitettä 03.11.2019
Tutkinto	Sosionomi AMK
Tutkinto-ohjelma	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Varhaiskasvatus
Ohjaaja(t)	Lehtori Miia Ojanen Lehtori Niina Pietilä
<p>Opinnäytetyömme aiheeksi valikoitui lapsen suru ja sen kohtaaminen päiväkodissa. Idea opinnäytetyöhömme lähti liikkeelle halusta oppia lisää aiheesta sekä jakaa saamaamme tietoa eteenpäin. Aiheen pohjalta toteutimme sähköisen kyselyn kahdelle helsinkiläiselle päiväkodille. Kyselyssä käsiteltiin varhaiskasvattajien tapaa kohdata lapsen suru, sekä heidän kaipaamiaan apukeinoja surun kohtaamiseen.</p> <p>Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys muodostuu lapsen surusta, kehityksestä ja surun käsittelystä kirjoitetuista tieteellisistä artikkeleista sekä kirjallisuudesta. Suurin osa opinnäytetyömme kirjallisuudesta on aikaväliltä 2000–2018. Kirjallisuus on kerätty pääsääntöisesti Finna -tietokantojen kautta. Yksi tärkeimmistä lähteistämme on Atle Dyregrovin Lapsen suru, jonka suomenkielinen painos on julkaistu 1994. Vaikka Dyregrovin teos on jo varsin vanha, uudemmat aiheesta kirjoitetut teokset pohjaavat edelleen Dyregrovin esittämiin teorioihin. Teorioissa keskeistä on, että lapsen käsittelemätön suru vaikuttaa lapsen kehitykseen, usein negatiivisesti ja sillä voi olla kauaskantoisia haittavaikutuksia. Jokainen lapsi on yksilö ja siten reagoi suruun omalla tavallaan. Aikuisella on suuri vastuu lapsen surun kohtaamisessa. Tärkeimpänä tehtävänä on auttaa lasta surun käsittelyssä.</p> <p>Teorian pohjalta laadimme laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen, jonka toteutimme kyselyn muodossa. Saimme kyselyyn viisi vastausta, joiden analysoimiseen käytimme sisällönanalyysin menetelmää.</p> <p>Teettämämme kyselyn tulokset tukevat aiheesta aikaisemmin tehtyjä tutkimuksia. Tulokset osoittavat, että lasten suru ilmenee eri tavoin, ja että aikuisen rooli surun käsittelyssä on tärkeä. Kaikki kyselyymme vastanneet varhaiskasvattajat olivat valmiita kohtaamaan lapsen surun, vaikka osa kaipasikin lisäkeinoja surevan lapsen kohtaamiseen. Siitä huolimatta, että lapsen suru ilmeneekin eri tavoin, kyselyyn vastanneilla varhaiskasvattajilla on sama lähestymistapa lapsen surun kohtaamiseen. Tärkeimpänä elementtinä surevan lapsen kohtaamisessa nousi esiin lämmin ja turvallinen aikuinen, joka on valmis kuuntelemaan ja käsittelemään lapsen surua tämän ikätason mukaisin keinoin.</p>	
Avainsanat	lapsen suru, kohtaaminen, varhaiskasvatus

Author(s) Title	Laura Gemmell, Ninni Immonen, Satu Penninkilampi Comfort and Safety – How Early Childhood Educators Confront a Grieving Child in the Daycare Environment
Number of Pages Date	31 pages + 2 appendices 3rd November 2019
Degree	Bachelor of Social Services, Sosionomi (AMK)
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Early Childhood Education
Instructor(s)	Miia Ojanen, Senior Lecturer Niina Pietilä, Senior Lecturer
<p>The topics of this bachelor's thesis are children's grief and confronting it in the daycare environment. The idea for the bachelor's thesis originally arose from the interest to learn more about the subject and to share this new knowledge with others. On the basis of the topic an electronic questionnaire was conducted in two private daycares in the city of Helsinki. The questionnaire addressed the ways how early childhood educators would face a child's grief and the aiding means they would wish to have in order to confront it.</p> <p>The theoretical framework for the bachelor's thesis was established by reading written articles and literature addressing children's grief, development and processing grief. Most of the literature used is from the years 2000–2018. The literature was mainly gathered through the Finna database. One of the most important sources was Atle Dyregrov's <i>Grief in Children</i> whose Finnish edition was published in 1994. Even though Dyregrov's work is fairly old, many of the newer written works on the topic are based on Dyregrov's suggested theories. The most essential of these theories is that a child's unprocessed grief affects the child's development mostly negatively and that it may even have far-reaching adverse effects. Every child is an individual and thus reacts to grief in their own way. The adult has a large responsibility when confronted with children's grief. The most important duty is to help the child process their grief.</p> <p>On the basis of the theory, a qualitative study was designed and conducted in the form of a questionnaire. Five replies were received, and they were analyzed using the method of content analysis.</p> <p>The results of the questionnaire support previous researches on the topic. The results indicate that children's grief appears in different ways and that the adult's role is essential when processing grief. All of the early childhood educators who replied to the questionnaire were prepared to confront children's grief even though some felt the need for more means when confronting a grieving child. Regardless of children's grief appearing differently, the early childhood educators who replied to the questionnaire use a similar approach when confronting children's grief. The most important element when confronting a grieving child seemed to be, a warm and secure according to the replies to the questionnaire. The adult has to be prepared to listen and address the children's grief using age appropriate means suitable for the child in question.</p>	
Keywords	grieving child, confront, early childhood education

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lapsen kehitys ja surun vaikutus kehitykseen	2
2.1	Kiintymyssuhdeteoria	2
2.2	Lapsen kokonaisvaltainen kehitys	3
2.3	Surun vaikutus lapsen kehitykseen ja käytökseen	5
3	Surusta	7
3.1	Suruteoriat	7
3.2	Surureaktiot	9
4	Surua aiheuttavat kriisit	13
5	Lapsen surun kohtaaminen	15
6	Opinnäytetyön toteutus	17
6.1	Aineistonkeruumenetelmä	18
6.2	Aineiston käsittely	19
7	Eettiset kysymykset	21
7.1	Tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset	21
7.2	Lasten surun kohtaamiseen liittyvät eettiset kysymykset	22
8	Tulokset	24
8.1	Taustatietoja	24
8.2	Lapsen surun tunnistaminen	24
8.3	Surevan lapsen kohtaaminen	25
8.4	Välineet surevan lapsen kohtaamiseen	25
9	Johtopäätökset	27
10	Pohdinta	28
	Lähteet	30
	Liitteet	
	Liite 1. Saatekirje	
	Liite 2. Kyselylomake	

1 Johdanto

Opinnäytetyömme käsittelee varhaiskasvattajien työssään kohtaamaa lasten surua sekä sitä, millaisia apukeinoja heillä on tai he kaipaavat lasten surun kohtaamiseen. Tässä opinnäytetyössä käsittelemme muun muassa lapsen kehitystä ja miten suru vaikuttaa tähän niin sanottuun lapsen normaalikehitykseen. Kerromme myös surun eri vaiheista ja ilmenemismuodoista. Käymme läpi, miten lapsi kokee surun ja käy läpi surun tunteuksia sekä sitä, mitä varhaiskasvattajana voimme ja meidän tulisi tehdä auttaaksemme lasta käsittelemään suruaan. Tämän opinnäytetyön tiimoilta tutkimuskysymyksiksemme ovat muodostuneet seuraavat kysymykset: Miten lapsen suru ilmenee ja miten se voidaan tunnistaa? Millaisia apukeinoja varhaiskasvattajilla on tai he toivoisivat, että heillä olisi lapsen surun kohtaamiseen.

Ajatus opinnäytetyön aiheeseen lähti siitä, että lasten kokemasta surusta ja surun vaikutuksista ei juuri puhuta, eikä sitä käsitellä sosionomin varhaiskasvatuspolun opinnoissa. Näin ollen tietopohjamme aiheeseen liittyen oli lähestulkoon olematon. Halusimme laajentaa tietämystämme lapsen surusta ja sen kohtaamisesta juurikin varhaiskasvattajan näkökulmasta ja se poiki idean opinnäytetyömme aiheeksi. Opinnäytetyömme kokoaa yhteen tietoa, joilla pyrimme vastaamaan meitä mietittyttäneisiin kysymyksiin.

Vastauksia esittämiimme kysymyksiin haimme niin teoriasta kuin varhaiskasvatuksen piirissä työskenteleviltä alan ammattilaisilta. Teoriatieto opinnäytetyöhömme on koottu tieteellisten artikkelien sekä kirjallisuuden pohjalta. Alan ammattilaisilta kerättävän tiedon keräsimme kyselytutkimuksen avulla, johon vastasi työelämäyhteistyökumppaneitamme toimivien Pilke päiväkotien Taikalaulu ja Taikapomppu henkilökunnan jäseniä. Suoritimme kyselyn sähköisen alustan kautta. Opinnäytetyömme pohjana toimiva tutkimus on muodoltaan laadullinen.

2 Lapsen kehitys ja surun vaikutus kehitykseen

Tässä luvussa keskitymme lapsen kehitykseen etenkin tunnekehitykseen ja siihen, millainen vaikutus surulla voi olla lapsen kehitykseen ja käytökseen. Kerromme pääpiirteittäin lapsen normaalikehityksen ydinkohdat, muttemme paneudu aiheeseen sen syvällisemmin, sillä syvempi tietämys aiheesta ei ole opinnäytetyömme kannalta oleellista. Kehityksen tarkastelun ikähaarukaksi valitsimme 1–6 vuotiaat, sillä perusteella, että keskitymme opinnäytetyössämme päiväkotikäisten surun tarkasteluun ja kohtaamiseen. Lapsen kehityksen ja surureaktioiden valossa käymme pintapuolisesti läpi myös kiintymyssuhdeteoraa, johon varsinkin lapsen tunnekehitys on vahvasti sidoksissa.

Kun puhutaan surun vaikutuksesta lapseen ja siitä, miksi on tärkeää osata kohdata lapsen suru oikein, jotta lapsi oppii käsittelemään suruaan, täytyy mielestämme tietää myös lapsen kehityksestä. Lapsen persoonallisuuden lisäksi on hyvä olla tietoinen lapsen kehityksasteesta surun merkkien tunnistamisen helpottamiseksi. Tällöin on helpompi tunnistaa poikkeavuuksia lapsen kehityksessä ikätason normiin verrattuna. Aina poikkeavuudet kehityksessä ja käytöksessä eivät kuitenkaan liity suruun tai surureaktioihin. Eri surureaktioihin paneudumme enemmän luvussa 3.

2.1 Kiintymyssuhdeteoria

Kiintymyssuhdeteorian pohjalla on psykiatri ja psykoanalyttikko John Bowlbyn kehittämä ajatus siitä, että eläinten käytöksessä, eritoten leimautumisessa voidaan havaita tiettyjä psykoanalyttisiä periaatteita. Ihmisissä sama käytös näkyy muun muassa siinä, kuinka lapsen varhaiskehitystä säätelee pyrkimys turvalliseen oloon ja aikuisen läheisyyteen ja hoivaan hakeutuminen. Bowlbyn (1979) mukaan kiintymyssuhdeteorian taustalla on yritys keksiä käsite, jolla voitaisiin kuvata ihmisen tapaa muodostaa vahvoja tunnesiteitä muihin ihmisiin ja reaktioita, kuten ahdistuneisuutta, vihamielisyyttä tai erilaisia stressin muotoja, joita ilmenee tahattomien erokokemusten tai menetysten yhteydessä. (Sinkkonen 2004.)

Kiintymyssuhteet voidaan jakaa Mary Ainsworthin tutkijatiimin (1978) tekemän tutkimuksen valossa esitettyihin kolmeen kategoriaan. Kategorioista yksi luokiteltiin tutkimuksessa turvalliseksi kiintymyssuhteeksi ja kaksi turvattomiksi. Turvallisen kiintymyssuhteen erityispiirre oli, että turvallisen kiintymyssuhteen piirissä kasvanut lapsi oli elänyt vakaassa ja turvallisessa ympäristössä, jossa on saanut positiivista vastakaikua kokeilleen ja näyttämilleen tunteille. Tällöin lapsi kokee tunteiden näyttämisen positiivisena

asiana, vaikka kyseessä olisikin negatiivinen tunne, kun on tottunut saamaan apua tunteidensa käsittelyyn. Kun lapsen taustalla on turvallinen kiintymyssuhde, oppii lapsi käyttämään ihmissuhteissaan järjen lisäksi myös tunnetta. Ainsworthin teorian mukaan turvallisiin kiintymyssuhteisiin kuuluvat välttelevä kiintymyssuhde sekä ristiriitainen kiintymyssuhde. Välttelevän kiintymyssuhteen erityispiirteinä voidaan pitää loogisuuden korostumista vuorovaikutussuhteissa. Tunteiden ilmaiseminen on usein vähäistä, sillä henkilö ei ole lapsuudessaan saanut vastakaikua osoittamilleen tunteille ja kokee joutu-neensa selviämään niistä yksin. Ristiriitaiseen kiintymyssuhteeseen puolestaan kuuluu impulsiivisuus ja epäjohtonmukaisuus. Tällöin lapsen aikuiselta saatu tuki ja vuorovai-kutus eivät ole olleet yhtäjaksoista toimintaa. Ristiriitainen vuorovaikutussuhde näkyy usein ulospäin lapsen haluna saada aikuisen huomio itseensä keinolla millä hyvänsä, vaikkapa esimerkiksi raivokohtauksella tai taannuttamalla käytöksensä hetkellisesti ikäistään nuoremman tasolle. (Sinkkonen 2004; Pesonen 2010.)

Myöhemmissä tutkimuksissa (Main ja Solomon 1990) havaittiin myös neljäs kiintymys-suhteen muoto, jota voidaan kutsua organisoitumattomaksi kiintymyssuhteeksi. Tällai-selle kiintymyssuhteelle ominaista on, ettei lapsi ole kasvuympäristönsä kaoottisuuden takia kyennyt löytämään minkäänlaista kiintymysstrategiaa. Varsinkin stressaavat tilan-teet tuovat esiin organisoitumattoman kiintymyssuhteen erityispiirteet; kauhuissaan lapsi saattaa jähmettyä paikoilleen sen sijaan, että lapsi hakisi turvaa aikuisesta. Tämän li-säksi on myös lapsia, jotka eivät ole solmineet kiinteää kiintymyssuhdetta kehenkään aikuiseen. Kiintymyssuhteen solmimatta jättäminen johtuu usein lukuisista hylkäämisko-kemuksista ja äärimmäisestä deprivatiosta, joka voi pitää sisällään muun muassa tava-roiden, ruoan, suojan ja turvan jatkuvaa menettämistä sekä ihmiskontaktien katkeamisia. (Sinkkonen 2004; Pesonen 2010; Mäntymaa & Luoma & Puura & Tamminen 2003.) Kiin-tymyssuhteetonta tilaa kutsutaan reaktiiviseksi kiintymyssuhdehäiriöksi (RAD eli Reac-tive Attachment Disorder) ja sitä esiintyy kahdessa eri muodossa. Toinen muodoista kes-kittyy estottomaan käytökseen, jossa lapsi hakee huomiota ja kiintymystä vierailtakin ih-misiltä. Vastaavasti toinen muodoista määrittyy estyneen käytöksen pohjalta, jolloin lapsi on vetäytynyt pois kontaktien ulottuvilta. (Sinkkonen 2004.)

2.2 Lapsen kokonaisvaltainen kehitys

Ympäristötekijöillä on lapsen kehitykseen liittyen suuri merkitys. Lapsen geeneihin pe-rustuvaa, niin sanottua lapsen yksilöllistä normaalikehitystä ei voi juurikaan nopeuttaa, mutta useat ulkoiset tekijät voivat vaikuttaa siihen negatiivisesti. Negatiivinen kehitys nä-

ky usein esimerkiksi tilanteissa, jossa lapsi ei ole ympäristönsä kanssa vastavuoroi- sessa vuorovaikutuksessa. Kehittyäkseen normaalikehityksen mukaisella tavalla, lapsi tarvitsee kehitystasolleen sopivia ja tarpeeksi haasteellisia virikkeitä. Virikkeet auttavat lasta muun muassa kehonhallinnan kehittymisessä, tarkoittaen esimerkiksi liikkumista, käsien hallintaa ja käyttöä sekä edesauttavat lasta aistien ja saamansa tiedon hyödyn- tämisessä ja tunne-elämän hallinnan harjoittelussa. Näin ollen lapsen kehitystä voi olla vaikeaa jakaa eri osa-alueisiin, kun ne ovat kytköksissä toisiinsa. Jonkun kehityksen osa- alueen viivästyminen voi näin ollen viivästyttää osaltaan myös muiden kehityksen eri alueiden normaalia kehitystä. (Sillanpää 1996: 18, 28.)

Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys lapsen kehityksen kannalta on merkittävä. Vau- vaiässä tapahtuva vuorovaikutus auttaa luomaan pohjaa lapsen koko kehitykselle muun muassa aktivoimalla aivojen toimintaa ja tukemalla siten niiden kehitystä. (Mäntymaa ym. 2003.) Lapsen tunnekehitys on vahvasti kytköksissä kiintymyssuhteeseen. Kiinty- myssuhde on yksi keskeisistä lapsen vuorovaikutussuhteiden kehitykseen ja laatuun vai- kuttavista tekijöistä. Esimerkiksi selvittämällä lapsen ja äidin välistä kiintymyssuhteen laatua lapsen ollessa 1–2-vuotias, voidaan saada arvio lapsen tulevasta yleisestä sosi- aalisesta selviytymisestä, kyvystä mukautua vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa sekä ongelmanratkaisukyvystä. Äidin rooli on keskeinen, mutta vauvaikäisen sosiaali- seen verkostoon kuuluu vanhempien lisäksi usein isovanhemmat sekä vanhempien ys- täväpiiri. (Sillanpää 1996: 18–19.)

Elämänsä ensimmäisen puolen vuoden aikana lapsi ei vielä täysin ymmärrä olevansa muista erillinen itsenäinen olento. Syy on pitkälti siinä, että tämän ikäinen lapsi peilaa tunteitaan vahvasti muiden kautta. Sen voi huomata muun muassa silloin, kun vauva matkii mielialaa ilmentäviä ilmeitä tai itkee, kun joku muu itkee, vaikka lapsella itsellään ei kyseisenlaiseen käytökseen syytä olisikaan. Vasta hieman myöhemmin lap- set alkavat ymmärtää ja ilmentää omia tuntemuksiaan ja mielialojaan ympäröivään maa- ilmaan liittyen. Tällöin lapsi oppii myös ilmaisemaan muista erillisiä tunteita, kuten iloa, surua ja mielenkiintoa, esimerkiksi tykästymällä leluun tai lastenohjelmaan, josta joku toinen ei välttämättä pidä. (Littlefield-Cook & Cook 2005: 358.)

Kahden vuoden iässä lapsi pystyy jo puhumaan tunteistaan ja ilmaisemaan niitä sanalli- sesti. Tällöin lapsi kykenee ymmärtämään jossain määrin myös muiden ilmentämiä tun- teita ja puhumaan niistä muille. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsi alkaa parem- min erottamaan eri tunnetilat kuten ilon, surun ja vihan ja alkaa kysellä esimerkiksi miksi joku on vaikkapa surullinen tai vihainen. Samalla lapsi alkaa hahmottaa sen, että tunteet

ovat osaltaan ilmentymiä haluista ja siitä mistä pidämme ja mitä haluamme tai vaihtoehtoisesti, mistä emme pidä tai mitä emme halua. (Littlefield-Cook & Cook 2005: 358.)

Viisivuotiaina lapset osaavat yhdistää esimerkiksi oletustensa täyttymisen tai täyttymättä jäämisen oikeisiin tunnetiloihin. Tällöin lapsi esimerkiksi osaa odottaa kehun tai herkun saamisesta johtuvaa iloa ja hyvinolontunnetta. Lapsi osaa myös yhdistää vihan ja surun tunnetilat muun muassa niihin tilanteisiin, kun lapsen odotukset eivät täyty. Siinä vaiheessa, kun lapsi alkaa ymmärtää tunteiden ja mielialojen eroja ja pystyy ilmaisemaan niitä muille myös sanallisesti, lapset painottavat enemmän positiivisia mielialoja ja tunteuksia kuin negatiivisia. Teoksessa *Child Development* Littlefield-Cook ja Cook, kuvaavat kyseistä käytöstä termillä *positive emotion bias*, joka voisi vapaasti suomentaa positiivisten tunteiden painottuneisuudeksi. Edellä mainittu käytös näkyy lasten kasvaessa eritoten pojissa, jota yhteiskunta tuntuu kannustavan negatiivisten tunteiden kuten surun piilottamiseen. (Littlefield-Cook & Cook 2005: 358.)

2.3 Surun vaikutus lapsen kehitykseen ja käytökseen

Lapsen kehitystaso on oleellista surun tunnistamisessa. Surusta voi kertoa mikä tahansa lapsen kehitystasosta poikkeava käytös tai toiminta. On tärkeä muistaa, että alle 8-vuotiaat lapset eivät yleensä kerro sanallisesti surustaan, vaan suremisen voi huomata leikeistä, käyttäytymisestä sekä näkyvistä oireista. Jokainen lapsi osoittaa suruaan itselleen sopivilla keinoilla. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 92.)

Surusta aiheutuu lapselle paljon erilaisia oireita. Yleisimpinä oireina voidaan pitää ahdistusta, masennusta, ikävää, syllisyyttä, erilaisia univaikeuksia, kouluvaikeuksia sekä ruumiillisia vaivoja/kipuja. Harvinaisempia oireita ovat ihmisten välttely, persoonallisuuden muutokset (lapset voivat muuttua esimerkiksi hiljaisiksi) sekä tulevaisuuspessemismi. (Dyregrov 1996: 18, 29.)

Salli Saari kertoo teoksessaan *Kuin salama kirkaalta taivaalta – Kriisit ja niistä selviytyminen* (2012), kuinka lähestulkoon aina lapsella esiintyy pitkäaikaisvaikutuksia, jos hän ei ole saanut tarvittavaa tukea ja apua surun käsittelyssä. Näitä lasten traumaattisten kokemusten synnyttämiä tyypillisiä pitkäaikaisvaikutuksia lapsen kehitykseen on monia. Lapsi voi taantua aikaisempien kehitysvaiheiden tasolle, jolloin lapsi voi kadottaa aiemmin osaamiaan kykyjä tai taitoja millä tahansa osaamisalueella. Lapsen puhekyky voi mahdollisesti palata aikaisemmille kehitystasoille tai lapsi saattaa alkaa kastella jälleen

alleen. Lisäksi lapsen motoriset kyvyt voivat huonontua. Monesti lasten on vaikea keskittyä eri tilanteisiin tai asioihin, ja he voivat olla levottomia, jos ovat kokeneet järkyttävän trauman tai muun kokemuksen. Tämä voi selittää usein myös koulumenestyksen heikkenemisen. Lapsen tulevaisuuden perspektiivi voi näissä tilanteissa usein heikentyä tai jäädä lyhytkatseiseksi, jolloin lapsella ei ole omia haaveita omasta elämästään tai yleisesti ottaen tulevaisuudestaan. Traumaattisten kokemusten syvään ahdistukseen on usein liitettävissä myös lapsille ominaiset pakonomaiset kertausleikit, joilla näitä traumaattisista kokemuksista syntyviä pitkäaikaisvaikutuksia voidaan kuvailla. (Saari 2012: 263–264.)

Lasten kokemat traumaattiset kokemukset voivat ilmetä myös somaattisina oireina, joista Saari nostaa kirjassaan esiin vatsavaivat, päänsärky sekä lihassäryt. Lisäksi muita oireita voivat olla muutokset lasten ruokailu tottumuksissa sekä poikkeavuudet heidän fyysisessä kehityksessään. (Saari 2012: 263–264.)

3 Surusta

3.1 Suruteoriat

Surusta on esitetty ensimmäisiä teorioita jo 1940-luvulla. Noin kaksikymmentä vuotta myöhemmin kehitettiin surun vaiheiden näkökulmasta tärkeimmät teoriat sekä surevien auttamiseen pyrkivät teoriat. Suruteorioissa surun vaiheiden määrä voi vaihdella sekä teoreetikot voivat käyttää eri määritelmiä, mutta sisällöllisesti suruteoriat ovat melko samanlaisia. 1960- ja 1970-lukujen teorioista käy ilmi selkeä kokonaisuus surun vaiheista, jotka ovat sokki, protesti, epätoivo ja uudelleenjärjestely. Vanhimmissa suruteorioissa surua käsiteltiin kuolemaan liittyvänä suruna. Vasta 1980-luvulta lähtien surua on tutkittu suruna, ilman, että se liittyisi kuolemaan. Samaan aikaan suruteoriat muuttivat muotoaan, teoriat eroavat toisistaan, mutta niissä on edelleen paljon samoja piirteitä. Teorioissa alkaa näkyä entistä selvemmin surun kokemuksen yksilöllisyys. Tänä päivänä tutkijat painottavat teorioissaan ihmisen kasvua ja muutosta surun prosessissa. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 17–19.) Käsittelemme seuraavaksi tarkemmin Elisabeth Kübler-Rossin esittämää suruteoriaa. Valitsimme tarkasteluun Kübler-Rossin suruteorian, koska siinä on selkeät vaiheet ja teoriaa pystyy soveltamaan eri syistä johtuvien surujen käsittelyyn.

Elisabeth Kübler-Ross käsittelee suruteoriassaan surua läheisen menettämisen näkökulmasta. Hänen teoriassaan on surun viisi vaihetta: kieltäminen, viha, kaupanteko, masennus ja hyväksyminen. Sureva ihminen oppii viiden vaiheen avulla elämään menetyksensä kanssa. Ensimmäisessä vaiheessa, kieltämisen vaiheessa, sureva ei niinkään kiellä tapahtunutta, hänen on vain hyvin hankala ymmärtää tapahtunutta. Jos sureva menettää läheisen ihmisen, hänen on hyvin hankala käsittää, että hän ei tule näkemään menetettyä ihmistä enää koskaan. Kieltämisen vaiheessa sureva voi reagoida lamaan-tumalla tai peittämällä tunteensa. Tämä ensimmäinen vaihe auttaa ihmistä selviämään surusta. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 24–26.)

Suruteorian toinen vaihe on viha. Sureva henkilö suuttuu itselleen, kun ei pitänyt tarpeeksi hyvää huolta läheisestään. Hän myös suuttuu menehtyneelle läheiselle, kun hän ei pitänyt itsestään hyvää huolta. Viha voi kohdistua kehen ja mihin vain. Tässä vaiheessa surevan usko Jumalaan horjuu. Kübler-Ross painottaa, että vihan vaiheessa on päästettävä viha ulos. Sitä pitää saada ja pystyä purkamaan itsekseen sekä yhdessä vaikka terapeutin tai läheisten kanssa. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 26–32.)

Seuraava vaihe on kaupanteko, jonka aikana sureva pohtii "mitä jos?"-kysymyksiä. Sureva käy kauppaa Jumalan kanssa ja voi ajatella että, teen mitä vain, jos annat hänen elää. Sureva voi tässä vaiheessa pohtia omaa syyllisyyttään tapahtuneeseen ja tuntee olonsa hyvinkin syylliseksi. Kaupanteon kohteet muuttuvat ajan myötä, ensin käydään kauppaa, että läheinen ei menehtyisi, sitten käydään kauppaa, että itse olisi ollut läheisen tilalla. Viimeisimpänä on kaupanteko siitä, että läheisen menetys olisi mahdollisimman kivuton. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 33–36.)

Kübler-Rossin suruteorian neljäs vaihe on masennus. Tässä vaiheessa ei ole kysymys mielisairaudesta, vaan se on normaali reaktio suureen menetykseen. Kübler-Ross kuvaa masennusta vieraaksi, joka on otettava sisälle, vaikkei sitä haluaisi. Vieraille on tarjottava tuoli ja hänen kanssaan istutaan alas rauhassa, masennus on kohdattava. Masennus vaihetta kuvaa tyhjyyden tunne sekä merkityksettömyys. Sureva pohtii, miksi pitäisi jaksaa jatkaa elämää, onko millään enää mitään merkitystä. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 37–41.)

Teorian viimeinen vaihe on hyväksyminen. Hyväksyminen ei tarkoita sitä, että tapahtunut menetys ei vaivaisi surevaa. Läheisen menetyksen kokenut ihminen hyväksyy, että läheinen on lopullisesti poissa. Sureva ymmärtää, että on aika yrittää selvittää elämässä ilman läheistä sekä on aika hyväksyä, että elämä muuttuu pysyvästi menetyksen myötä. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 41–42.) Kübler-Rossin suruteoriassa on tärkeää huomata, että vaiheet eivät aina etene esitetyssä järjestyksessä. Vaiheet voivat tulla missä järjestyksessä tahansa sekä ne voivat toistua, joku henkilö ei välttämättä koe kaikkia vaiheita. Vaiheet voivat myös kestää henkilöstä riippuen muutamasta minuutista useaan vuoteen. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 22, 34.)

Suru ja surutyö -teoksessa on käsitelty myös lasten surua, joka aiheutuu läheisen menettämisestä. Kun lapsi on menettänyt läheisen, aikuiset tekevät usein sen virheen, etteivät he keskustele lapsen kanssa kuolemasta tai kerro siitä mitään. Kun lapsille ei kerrota kuolemasta mitään, lapset rupeavat itse keksimään selityksiä miksi läheinen on poissa. Kübler-Ross painottaa, että kaikkien aikuisten vastuulla on puhua lapsen kanssa surusta. Yksi keskustelu kuolemasta, menetyksestä ei riitä, tarvitaan useita keskusteluja. Lapset ottavat aikuisten puheet vastaan kirjaimellisesti, joten on oltava hyvin selkeä, miten kuolemasta puhutaan. Jos lapselle sanoo, että äiti on taivaassa, hän voi ruveta miettimään, miksi äiti on mieluummin taivaassa kuin täällä meidän kanssamme. Lapset, niin kuin aikuisetkin, reagoivat suruun yksilöllisesti sekä he käsittelevät surua, silloin kuin he

ovat valmiita. Lasten reaktioita suruun voi olla esimerkiksi tarkkaavaisuuden huonontuminen, vetäytyminen pois muiden seurasta sekä leikkien vaihtuminen tai loppuminen. (Kübler-Ross & Kessler 2006: 188–200.)

3.2 Surureaktiot

Soili Poijula jakaa Surutyö (2002) kirjassaan surun reaktiot psykologisiin, sosiaalisiin ja fyysisiin reaktioihin. Psykologiset reaktiot voidaan jakaa vielä tunne-, ajattelu-, havainto-reaktioihin ja selviytymiskeinoihin. Psykologisia tunnereaktioita ovat esimerkiksi surullisuus, kärsimys, ahdistuneisuus, pelko, turvattomuus, voimattomuus, vihamielisyys, syyllisyys, masennus, turhautuminen, tunne-elämän heilahtelevuus ja ylisensitiivisyys. Reaktioita, jotka liittyvät ajatteluun, voivat olla epäusko, hajanaisuus, sekavuus, keskittymisvaikeudet, huonontunut muisti, motivaation alentuminen, huonontunut itsetunto ja pettyneisyys. Psykologisia havaintoihin liittyviä surureaktioita voi olla, epätodellisuuden tunne, kuollutta koskevien havaintojen kokeminen sekä kuulo- tai näköharhat. Selviytymiskeinoja voivat olla sokki, tunteiden puuttuminen, ajatusten välttely, kuoleman kieltäminen, unet kuolleesta ja epätodellisuuden tunteet. (Pojula 2002: 43–45.)

Pojulan mukaan surun aiheuttamia sosiaalisia reaktioita voivat olla levoton yliaktiivisuus, kohonnut vireystila, ylivalppaus, sosiaalinen vetäytyminen, poissaoleva käyttäytyminen, itkeminen, ongelmat ruokahalussa, motivaation vähentyminen, itsetuhoinen käyttäytyminen, vieraantuneisuus sekä kateus ihmisiä kohtaan, jotka eivät ole kokeneet läheisen menetystä. (Pojula 2002: 45–46.)

Surun fyysisiä reaktioita voivat olla muun muassa anoreksia, keskittymiskyvyn huonontuminen, häiriöt muistissa ja päätöksenteossa, masentuneisuus, ali- tai yliseksuaalisuus, itkeminen tai fyysinen uupuneisuus. Ruumiillisia reaktioita voivat olla vapina, tärinä, kivut, päänsärky tai levottomuus. Myös huimaus, tunteiden epätasapaino, kuristava tunne, ripuli, nielemisvaikeudet ja ruoansulatushäiriöt voivat olla oireita surusta. (Pojula 2002: 46–47.)

Pojula sisällyttää Surutyö (2002) teoksessaan surureaktiot kuuteen eri ulottuvuuteen. Surun eri ulottuvuuksissa näkyy surun reaktiot sekä selviytymiskeinot. Nämä ulottuvuudet ovat epätoivo, paniikkikäyttäytyminen, syyttäminen ja viha, etäyttäminen, hajaannus ja henkinen kasvu. Myös Poijula käsittelee surua läheisen kuoleman näkökulmasta. Ensimmäinen ulottuvuus, jonka Poijula mainitsee, on epätoivo. Epätoivon aikana surevan reaktioita voivat olla sokki, yksinäisyys, tuska, halu kuolla, jotta voisi olla läheisen

kanssa, kykenemättömyys uskoa, että voisi ikinä enää olla onnellinen ja vaikeus hyväksyä kuolema sekä sen lopullisuus. Muita reaktioita ovat sydämen tykytykset, vatsakivut, huimaus sekä hysteriset itkukohtaukset. Nämä reaktiot ovat ihmisen synnynnäinen keino suojella surevaa läheisen kuoleman todellisuudelta. Mikäli läheisen kuolema on ollut ennakoitavissa, reaktiot eivät välttämättä ole yhtä voimakkaat kuin äkillisen kuoleman kohdatessa. Epätoivon ulottuvuuteen liittyy vahvasti epäusko. Sureva ei halua millään uskoa, että läheinen on poissa. Toinen mikä liittyy epätoivon ulottuvuuteen, on syyllisyys sekä itsesyytökset. Sureva voi syyttää itseään läheisen kuolemasta, hän miettii, olisiko voinut estää kuoleman jotenkin. Sureva voi tuntea syyllisyyttä siitä, että on pystynyt palaamaan normaaliin elämäänsä tai syyllisyyttä siitä, että oli ainut, joka selvisi suur-onnettomuudesta. Syyllisyydentunne on normaali reaktio läheisen kuolemassa, mutta sen tulisi ajan myötä hiipua. Läheisen menetettyä sureva voi olla hajanainen ja unohteleva, sureva tuntee olevansa eksyksissä ja hämmennyksissä. Surevalla voi olla myös näköhallusinaatioita, hän voi kuvitella näkevänsä menehtyneen läheisen. Epätoivon ulottuvuudessa myös erilaiset nukkumiseen ja syömiseen liittyvät hankaluudet ovat yleisiä. (Poijula 2002: 52–60.)

Paniikkikäyttäytymisen ulottuvuudessa käsitellään surusta aiheutuvia fyysisiä reaktioita. Fyysiset oireet ovat voimakkaimmillaan surun alkuvaiheissa, mutta ne voivat jatkua myös pidemmälle. Yleisiä paniikkikäyttäytymisen ulottuvuuteen liittyviä oireita ovat sydämen korkea syke, lihasjännitykset, hengenahdistus, toistuva väsymys, päänsäryt, selkäkivut, murehtiminen ja huimaus. (Poijula 2002: 60–61.) Olennaisena osana surussa on myös syyttämisen ja vihan ulottuvuus. Sureva voi tuntea vihaa monia vuosia, tällöin olisi hyvä kääntyä ammattiauttajan puoleen. Reaktioita, jotka liittyvät tähän ulottuvuuteen ovat, kostonhalun tunne, halu syyttää ja vahingoittaa toisia sekä katkeruuden tunne. (Poijula 2002: 61.)

Etäyttämisen ulottuvuus näkyy eniten surun ensimmäisten vuosien varrella ja vähenee pikkuhiljaa. Ihmismieli suojaa ihmistä surun kokemukselta ja sulkee osan pois tietoisuudesta. Sureva voi kokea hämmennystä siitä, ettei tunne itseään, hän voi myös kokea etäisyyttä toisiin ihmisiin sekä tuntea kyvyttömyyttä selviytyä elämästä. (Poijula 2002: 62.) Muistitoiminnot heikkenevät hajaannusulottuvuudessa. Ihmisen ajattelutoiminta ja muisti muuttuvat paljon surun aikana. Sureva voi unohtaa uudet tiedot heti kuultuaan tai vastaavasti unohtaa nimiä tai puhelinnumeroita. Ajattelutoiminnassa suru näkyy vaikeutena oppia uutta sekä tehtävien ylivoimaisuutena. (Poijula 2002: 62.)

Henkinen kasvu ulottuvuus mainitaan Surutyö (2002) teoksessa viimeisenä. Henkisen kasvun ihminen huomaa ja tajuaa vasta ajan myötä. Läheisen menetyksen aiheuttaman surun alkuketkillä on mahdotonta kuvitella, että surusta voisi aiheutua jotakin myönteistä surevan elämään. Sureva kasvaa henkisesti surun aikana ja oppii selviytymään elämässään paremmin, ymmärtää elämää paremmin, kokee toisia kohtaan enemmän myötätuntoa, tuntee olevansa vahvempi surun takia, on anteeksiantavampi ihmisenä sekä hänellä on tulevaisuudelle toiveita ja odotuksia. Surevasta tulee vahvempi, itsevarmempi, itsearvostavampi, empaattisempi ja elämää arvostavampi surun ja ajan myötä. Henkistä kasvua kuvaa hyvin myös pienten asioiden arvostuksen kasvaminen, arvojärjestys paranee. (Poijula 2002: 62–64.)

Poijula kertoo teoksessaan Surutyö (2002) myös lapsen surusta. Tässäkin surussa on näkökulmana läheisen menettäminen. Kun lapselle kerrotaan läheisen kuolemasta, yleisimpiä reaktioita ovat sokki, pelko, epäusko tai toiminnan jatkaminen niin kuin aikaisemmin. Lapsi kaipaa aikuista enemmän läheisiä surun käsittelyssä. Lapsi ei ole vielä valmis käsittelemään surua itsekseen, joten aina tarvitaan aikuisen apua surun käsittelyssä. Kun lapsi ymmärtää ja osaa itse tuottaa puhetta, aikuisen tehtävänä on sanoittaa tapahtunutta sekä esille tulevia tunteita. Aikuisen on kuitenkin keskusteltava lapselle silloin, kun lapsi on valmis ja halukas keskustelemaan kuolemasta. Ensimmäisen sokkivaiheen jälkeen lapsella voi esiintyä monia erilaisia reaktioita. Yleisimpiä reaktioita ovat ahdistus, uniongelmat, surullisuus, ikävän ja kaipauksen tunne, viha, huomion tarpeen lisääntyminen sekä fyysiset vaivat kuten kuume. Lapsi voi myös oireilla itseä vahingoittavalla käytöksellä ja aggressiivisuudella. (Poijula 2002: 141–143.)

Myös Dyregrov (1996) toteaa, että kun kuolemasta kerrotaan lapselle, välittömiä reaktioita ovat sokki tai vastustus. Tosin jotkut lapsista saattavat jatkaa päiväänsä normaalisti, niin kuin mitään ei olisi tapahtunut. Kun lapset ovat saaneet käsitellä kuolemaa ja puhua siitä aikuisten kanssa, sureaktiot vahvistuvat. Yleisiä reaktioita ovat ahdistus, uniongelmat, ikävä ja masennus, viha ja huomionhakuinen käytös, fyysiset reaktiot kuten suoliston toimintahäiriöt ja lihaskivut. (Dyregrov 1996: 17–27.)

Joskus pienet lapset tai jopa vastasyntyneet joutuvat eroon perheestään, joka voi tuntua lapsesta hyvin stressaavalle kokemukselle. Näitä tilanteita voivat olla esimerkiksi erilaiset sairaalajaksot. Sairaalaympäristö koostuu jo erilaisista lapselle stressiä aiheuttavista tekijöistä kuten kivut hoidon ohella, mutta stressi- ja ahdistusreaktio varmasti on yhteydessä myös itse eroahdistukseen, eli jonkinlaiseen lapsen suruun. Kokemukset näyttävät, kuinka jopa vain muutamien viikkojen ikäisten lasten keskuudessa voi ilmetä tätä

samaa stressipohjaista käytöstä tietyin oirein, jotka voivat kaikkein pienimmillä ilmetä itkuisuutena, kehon jännittyneisyytenä tai tietynlaisena vetäytyneisyytenä. Tästä vähän vanhemmilla lapsilla tämä stressipohjainen käytös voi ilmetä myös tavaroiden heittelynä ja puheikäisillä puolestaan mahdollisesti puheesta kieltäytyminen. (Erkkilä 2003: 22.)

Vuorovaikutushalun ja -kyvyn vähäisyys, puhumattomuus sekä huomiota herättävä alakuloisuus on yhdistetty noin kymmenen vuoden ikäisten tapaan oireilla surua. Tässä iässä on mahdollista kohdata myös suunnatonta sekä hallitsematonta aggressiivisuutta etenkin käsittelemättömän surun kohdalla. Voidaan olettaa, että tämän käytöksen taustalla lapsella on suuri hämmennyksen ja tunteiden ristiriita tilanne, joka purkautuu suurena aggressiona. Tämän vuoksi näissä tapauksissa nähdään lapsen arjessa yleensä myös koulunkäyntiongelmia. (Erkkilä 2003: 22–23.)

Raskaammat reaktiot, kuten itsetuhoisuus tai päihteiden käyttö ovat myös mahdollisia lasten kohdatessa surua. Eräitä esimerkkejä itsetuhoisesta käytöksestä ovat päihteiden käyttö itsetuhoiseen tarkoitukseen, totaalinen välinpitämättömyys olemista ja elämistä kohtaan sekä itsemurhan yrittäminen. Nykytiedon mukaan vanhemman itsemurhasta aiheutuva suru vaikuttaa lapseen herättäen lapsessa erittäin paljon hämmennystä sekä se voi synnyttää vakavia ongelmia. Joidenkin lasten kanssa voi ilmetä jopa psykosomaattisia oireita etenkin tietyn tyylisen sisäänpäin kääntyneen surun parissa. (Erkkilä 2003: 23.)

4 Surua aiheuttavat kriisit

Lapsen surua aiheuttavat erilaiset vastoinkäymiset arjessa sekä kriisit kotioiloissa. Lapsi voi tuntea surua monista eri asioista ja tapahtumista; lapsi voi olla hyvin surullinen, jos hänen lempilelunsa on hävinnyt tai jos hänen isoäitinsä on menehtynyt. Tässä mainitsimme muutamia perheessä esiintyviä kriisejä, jotka voivat aiheuttaa lapselle surua.

Helena Erjanti ja Marita Paunonen-Ilmonen (2004) toteavat, että vanhemman kuolema on lapselle pahin menetys elämässä. Kun vanhempi kuolee, lapsen koko maailma sortuu. Vanhemman kuollessa koko perheen rakenne muuttuu, rutiinit ja roolit menevät sekaisin. Lapsi voi alkaa tuntea pelkoa siitä, että toinenkin vanhempi, sisarukset tai hän itse menehtyy. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 95.) Myös Dyregrov (1996) toteaa saman; vanhemman kuollessa lapsen surureaktiot ovat hyvin voimakkaita ja voivat olla hyvinkin pitkäaikaisia, myös perheen jokapäiväiseen elämään tulee suuria muutoksia (Dyregrov 1996: 33, 49).

Se miten lapsi ymmärtää kuolemaa on yksilöllistä ja siihen vaikuttaa monta tekijää kuten lapsen sosiokulttuurinen tausta, kognitiivinen taso sekä lapsen suhde hengellisyyteen. Lisäksi lapset käsittelevät kuolemaa eri tavalla riippuen, kuinka lähellä se ilmenee heidän omassa elämässään. Syöpää sairastava lapsi voi ajatella kuolemaa, mutta ymmärtää sitä eri tavalla kuin toinen samassa tilanteessa oleva lapsi. Uhka kuolemasta kuitenkin tuo hämmennystä ja ahdistusta pienen lapsen maailmaan, täytäten sitä. Tästä syystä kuolemasta ja siitä heräävistä tunteista on aina vaikea puhua, oli kyseessä sitten uhka omasta tai läheisen kuolemasta. (Erkkilä 2003:19.) Koska lapsen ajattelu ei ole kehittynyt aikuisen tasolle eikä lapsella ei ole elämäkokemusta eikä tietoa kuolemasta, kuoleman ymmärtäminen on haastavaa sekä se hankaloittaa surusta ylipääsemistä. Lapsi pystyy vasta noin 12-vuotiaana ymmärtämään kuoleman samoin kuin aikuinen. (Poijula 2016: 98–99.)

Toinen kriisi, mikä vaikuttaa lapseen negatiivisesti ja voi aiheuttaa surua, on vanhempien ero. Vaikka ero hoituisikin sopuisasti, jättää se silti jälkensä perheen lapsiin. Yleisesti ottaen lapsi ei halua, että vanhemmat eroavat. Yleisin reaktio eroon on pienempien lasten kohdalla suru ja hieman vanhemmilla viha. Lapset eivät usein ymmärrä, miksi vanhemmat eroavat. Lapsen ymmärtämättömyys voi johtaa myös luottamusongelmiin lapsen ja vanhemman välillä. Suruprosessin aikana lapsen käytöksessä ilmenee yleensä muutoksia, jotka saattavat ilmentyä vaikkapa lapsen aggressiivisena käytöksenä sekä huomionhakuisuutena. Vanhempien olisi tärkeää auttaa lasta kohtaamaan tunteensa,

puhumaan niistä avoimesti sekä vastata lapsen esittämiin kysymyksiin tavalla, jonka lapsi ymmärtää. (Poijula 2016: 263–266.) Varsin yleistä on myös, että lapsi syyttää erosta itseään: “Jos olisin ollut kiltimpi, ehkä toinen vanhemmista ei olisi lähtenyt pois.” Itsesyytökset puolestaan voivat johtaa lapsen itsetunnon alenemiseen, jos lapselle nousee tunne, ettei vaikkapa toinen vanhemmista rakastanutkaan häntä, kun kerran lähti pois. (Poijula 2016: 268–269.)

Lapsen surua voi aiheuttaa myös kiusaaminen. Kiusaaminen vaikuttaa lapsen minäkuvan kehitykseen negatiivisesti. Kiusatun itsetunto huonontuu, yksinäisyyden tunne kasvaa, lapsi voi masentua ja lapselle voi tulla itsetuhoisia ajatuksia. Mitä pidempään kiusaaminen jatkuu, sitä pahemmat vaikutukset sillä on kiusatulle, vaikkakin ”pienikin” ja lyhykestoinen kiusaaminen vaikuttaa kiusattuun pitkäaikaisesti. Kiusaamisen vaikutuksia voi lieventää yksikin läheinen ystävyysuhde. (Poijula 2016: 274–278.)

Muita lapselle surua aiheuttavia tekijöitä ovat muun muassa vanhempien huono taloudellinen tilanne, esimerkiksi äkillisen irtisanomisten vuoksi, liikenneonnettomuudet ja itsemurhat lapsen lähipiirissä. Näistä kolmesta taloudellisesta tilanteesta johtuva suru voi olla yleisintä, mutta vastapainoksi liikenneonnettomuudet ja kuolemat ylipäänsä tulevat yllättäen ja niihin on lähes mahdotonta varautua. Lapselle suru on kuitenkin aina yhtä aitoa, oli sen aiheuttaja mikä tahansa. (Poijula 2016: 286, 293, 300.)

5 Lapsen surun kohtaaminen

Kohtaaminen on hyvin keskeinen asia ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, se luo luottamuksen ja yhteyden ihmisten välille. Kun kohtaaminen onnistuu, se luo pohjan ihmisten väliselle toiminnalle. Jos ihmisten välinen kohtaaminen epäonnistuu, se luo epäluottamusta ja kasvattaa etäisyyttä. Kaikki ihmisten väliset kohtaamiset ovat erilaisia, ja jokainen pystyy vaikuttamaan kohtaamisen luonteeseen itse. Kohtaaminen alkaa siitä, kun ihmiset katsovat toisiaan ystävällisesti tai hymyilevät toisilleen. Toisen ihmisen hymystä seuraa nähdäksi tuleminen ja kuuleminen. Kohtaamiseen liittyy syvästi myös kunnioitus, arvostaminen, luotettavuus, ihmisten elämän arvostukset, myötätunto, rehellisyys ja avoimuus. (Mattila 2011: 15–16, 18.)

Lapsen ja aikuisen kohtaamisessa aikuisella on suurempi vastuu kuin lapsella, joten aikuiselta vaaditaan joustavuutta, ymmärrystä, huolenpitoa ja hellyyttä. Aikuisen vastuussa lapsen turvallisuuden säilymisestä ja persoonallisuuden kunnioittamisesta, vaikka lapsen kertoma ei miellyttäisikään aikuista. Vaikka kohtaaminen tai puheenaihe olisikin epämiellyttävä, on aikuisen silti oltava aina lasta kohtaan arvostava ja kunnioitettava. Kaikki lapsen ja aikuisen väliset kohtaamiset eivät aina onnistu, joten kohtaamisilla voi olla lapsille negatiivisia vaikutuksia. Jos lapsi joutuu useasti huonosti kohdatuksi, hän voi tuntea turvattomuutta ja epäarvostusta. Kun lapsen ja aikuisen välinen kohtaaminen onnistuu, lapsi tuntee vahvistuvansa ja rohkaistuvansa. Lapsi saa hyvistä kohtaamisista voimaa ja rohkeutta elää omaa elämäänsä. (Mattila 2011: 18–19.)

“Lapsen selviytymistä surussa auttaa, kun lähellä on ihminen, joka välittää ja tulee olemaan läsnä ja auttamaan lasta pysymään ehyenä psyykkisesti” (Poijula 2002: 142).

Kun puhutaan lapsen surusta, usein puhutaan surusta, joka aiheutuu läheisen kuolemasta. Vanhempien lisäksi myös lapsen päiväkodin tai koulun kasvattajien tulisi tietää lapsen surusta, jotta he kaikki pystyisivät auttamaan lasta surun käsittelyssä. Päiväkodissa ja koulussa henkilöstön tulee perehtyä surureaktioihin, jotta he osaavat tunnistaa ja ymmärtää surevia lapsia. (Dyregrov 1996: 54.)

Kun lapselle kerrotaan läheisen kuolemasta, paikan on oltava turvallinen, rauhallinen ja lapselle tuttu. Myös aikuisen, joka kertoo lapselle kuolemasta, on oltava rauhallinen ja turvallinen lapselle. Lapselle pitää kertoa asiat suoraan ja avoimesti, käyttäen sellaisia ilmaisuja, jotka lapsi pystyy ymmärtämään. Lapselle on varattava aikaa keskustella rauhassa hänelle heränneistä tuntemuksista ja ajatuksista. (Dyregrov 1996: 55; Poijula

2016: 126; Mattila 2011:107–108.) Turvallisen aikuisen on annettava lapselle läheisyyttä ja hellyyttä sekä aikuisen on hyväksyttävä kaikki lapsen reaktiot, myös se, jos lapsi ei reagoi kuolemasta kertomiseen mitenkään. Aikuisen on vastattava lapsen kysymyksiin ja keskusteltava lapsen kanssa kuolemasta avoimesti ja rehellisesti. Tärkeää on myös yrittää palata normaaliin arkirytmiin mahdollisimman nopeasti. (Poijula 2016: 126.)

Lapset alkavat käsitellä suruaan pikkuhiljaa. Leikkien avulla lapset alkavat käsitellä suruaan eri roolien, näkökulmien ja erilaisten lopputulosten kautta. Aikuisten on sallittava lasten kuolema- tai hautajaisleikit, sekä heidän on keskusteltava leikistä lasten kanssa. Lapset käsittelevät suruaan myös piirtämisen ja muun taiteen keinoin. Tässäkin on hyvin tärkeää, että aikuiset ovat kiinnostuneita kuulemaan lapsen ajatukset piirustuksista, mitä he ovat piirtäneet ja mitä tunteita nousi esiin. Vaikka lapset alkavat itsekseen käsitellä surua, aikuisen on oltava läsnä ja aloittaa keskusteluja lapsen kanssa. Aikuisen vastuulla on lapsen surusta yli pääseminen. (Saari 2012: 264–266.)

6 Opinnäytetyön toteutus

Toteutimme opinnäytetyömme yhteistyössä Pilke päiväkotien kanssa. Yhteistyöpäiväko-deiksemme valikoituivat Helsingin Herttoniemessä toimivat seuraavat Pilke päiväkodit; liikuntapainotteinen Taikapomppu ja musiikkipainotteinen Taikalaulu. Pilke päiväkodit te-kevät paljon yhteistyötä Metropolia Ammattikorkeakoulun kanssa. Päiväkoteja Pilkkeellä on kaiken kaikkiaan 128 eri puolilla Suomea ja niissä työskentelee yhteensä noin 1450 ammattilaista, joiden hoivassa kasvaa ja leikkii yli 9000 lasta. Lisäksi Pilke päiväkodit järjestävät iltapäivätoimintaa 24:llä koululla. (Pilke päiväkodit Oy 2019.)

Laadimme opinnäytetyömme toteutussuunnitelman niin, että huomioimme ryhmämme käytössä olevat resurssit ja osaamisen. Varasimme myös aikaa työelämäkumppanin löy-tämiseen, tutkimusluvan saamiseen sekä kesän ja sitä myöten kesälomien aiheutta-maan viivästymiseen. Toteutimme opinnäytetyömme kokonaisuudessaan vuoden 2019 aikana. Opinnäytetyöprosessi alkoi kevätlukukaudella 2019 ja päättyi saman vuoden syyslukukaudella.

Opinnäytetyön yhteistyökumppaneiksi haimme Helsingin alueella toimivia Pilke päiväko-teja. Pilke päiväkodit valitsimme potentiaalisiksi yhteistyökumppaneiksi siksi, että Metro-polia Ammattikoululla on ollut heidän kanssaan jo pitkään yhteistyötä. Tämän lisäksi opinnäytetyöryhmämme jäsenillä on ollut hyviä kokemuksia muiden opintoihin liittyvien tehtävien ja projektien tekemisestä yhteistyössä Pilke päiväkotien kanssa. Kaupungiksi valitsimme Helsingin siitä syystä, että vaikka toteutamme opinnäytetyömme pääosin in-ternetin kautta, on tapaamisia helpompi järjestää tarvittaessa, jos yhteistyöpäiväkotimme ovat lähellä. Päiväkotien maantieteellinen läheisyys helpotti myös tutkimuksen tulosten esittelyä osallistuville päiväkodeille tutkimuksen päätyttyä. Alustavan kyselyn osallistu-misesta lähetimme viidelle helsinkiläiselle Pilke päiväkodille. Sijainniltaan päiväkodit ovat eri puolilla Helsinkiä.

Opinnäytetyömme yhteistyökumppaneiksi saimme Helsingin Herttoniemessä toimivat kaksi Pilke päiväkotia: musiikkikasvatukseen painottuvan Taikalaulun sekä liikuntakas-vatukseen painottuvan Taikapomppun. Päiväkodit toimivat saman johtajan alaisuudessa ja potentiaalisia vastaajia kyselyymme oli noin kymmenen henkilöä.

Opinnäytetyömme alkuperäisinä tutkimuskysymyksinä olivat seuraavat kysymykset: Minkälaista lasten surua varhaiskasvattajat kohtaavat työssään? Miten varhaiskasvatta-

jat reagoivat kohtaamaansa suruun? Minkälaisia apukeinoja varhaiskasvattajat kaipaisivat lasten surun kohtaamiseen? Näiden kysymysten pohjalta teimme kyselylomakkeen, jonka linkin ja saatekirjeen lähetimme yhteistyöpäiväkotiemme johtajalle, joka puolestaan jakoi sähköpostimme edelleen päiväkotiansa varhaiskasvattajille. Opinnäytetyötämme ohjaavien opettajien kehotuksesta tarkensimme tutkimuskysymyksiämme vielä kyselyn lähettämisen jälkeen. Lopullisiksi tutkimuskysymyksiksemme muodostuivat kysymykset: Miten lapsen suru ilmenee ja miten se voidaan tunnistaa? Millaisia apukeinoja varhaiskasvattajilla on tai he toivoisivat, että heillä olisi lapsen surun kohtaamiseen?

6.1 Aineistonkeruumenetelmä

Hankimme opinnäytetyömme tutkimusaineiston kyselytutkimuksen avulla. Kyselytutkimuksen etuna voidaan pitää sitä, että jokainen vastaajista vastaa täysin samoihin kysymyksiin. Vastaajilla oli käytössään kysymyksissä samat vastausvaihtoehdot, mikä helpotti tulosten taulukointia ja käsittelyä, varsinkin kun kysymykset oli laadittu huolella. Tällöin tulokset oli helppo koostaa koneelle ja analysoida. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009: 195.) Meidän tapauksessamme aineisto koottiin sähköisesti, jolloin vastaukset olivat jo valmiiksi helposti käsiteltävissä muodossa. Riskinä oli, ettemme ottaneet vastausvaihtoehdoissa huomioon kaikkia näkökulmia. Tästä syystä päätimme koostaa kyselymme pääsääntöisesti avoimista kysymyksistä, jolloin vastaajan taakka toki lisääntyy, mutta saimme tällä tavoin kerättyä tarkemman aineiston tutkimuksemme teemoihin liittyen.

Kyselytutkimuksen heikkoutena voidaan pitää esimerkiksi vastaamattomuutta. Tutkimus ja sen laatu kärsivät, jos aineiston otos ei ole tarpeeksi laaja. Myös kyselyn laatimiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota, sillä huonosti laadittu kysely voi sekin itsessään ajaa aiheesta kiinnostuneita pois. Kyselyä laadittaessa kysymyksiä tulee pohtia huolella monesta eri näkökulmasta ja minimoida siten väärinymmärrysten mahdollisuus heikon kysymyksenasettelun takia. Kyselytutkimuksen heikkous on myös se, ettei tulosten vastaanottaja voi tietää kuinka totuudenmukaisesti vastaajat ovat kysymyksiin vastanneet. (Hirsjärvi ym. 2009: 195.)

Kyselyn puitteissa teimme yhteistyötä valikoitujen yhteistyöpäiväkotien kanssa. Suoritimme kyselyn sähköisesti Google Forms –alustan kautta. Kyselyyn vastaaminen ei vaatinut kirjautumista kyseiseen palveluun. Saatekirje ja linkki kyselyyn välitettiin päiväkotien varhaiskasvattajille päiväkodin johtajan kautta. Tarkoituksena oli, että päiväkotien var-

haiskasvattajat vastaisivat kyselyymme ja saamistamme vastauksista koostimme tietopohjan siitä, miten lapsen suru oli vastaajille näyttäytynyt päiväkotiympäristössä ja eritoten, millaisia apukeinoja varhaiskasvattajilla oli tai he kaipaisivat lapsen surun kohtaamiseen työssään. Varhaiskasvattajiin ja samalla kyselyn vastaajiin sisällytimme sekä varhaiskasvatuksen opettajat, että lastenhoitajat. Vastaajilla oli alun perin kaksi viikkoa aikaa vastata kyselyyn saatekirjeen ja linkin lähettämisen jälkeen, mutta päädyimme pidentämään vastausaikaa reilulla viikolla lisävastausten toivossa.

Suoritimme kyselymme verkon kautta ja siihen vastaaminen oli täysin anonyymiä. Emme kysyneet osallistujien nimeä tai muita henkilöllisyyden tunnistamiseen vaadittavia tietoja. Emme myöskään kysyneet sitä, kummasta kyselyymme osallistuvasta päiväkodista vastaaja on. Varsinaisten tutkimuskysymyksiin keskittyvien avointen kysymysten lisäksi ainoat tiedot, joita vastaajista keräsimme, olivat ikä, koulutustausta ja se kuinka kauan he olivat alalla työskennelleet. Päädyimme kyseisiin taustakysymyksiin kartoittaaksemme hieman, minkälainen kokemuspohja vastausten taustalle oli muodostunut.

6.2 Aineiston käsittely

Tutkimuskysymystemme pohjalta laadittu kysely oli muodoltaan laadullinen tutkimus. Näin siksi, että vaikka meitä kiinnostikin tietää, kuinka moni kyselyyn vastanneista varhaiskasvatuksen parissa työskentelevistä henkilöistä oli työssään kohdannut esimerkiksi lapsen vanhempien avioerosta johtuvaa surua, enemmän meitä kuitenkin kiinnosti se, millaista lapsen suru oli ollut, eli mistä varhaiskasvattaja oli tunnistanut lapsen surun ja miten varhaiskasvattaja oli kohtaamaansa suruun reagoinut, eli mitä apukeinoja hän oli surevan lapsen kohtaamisessa käyttänyt. Lisäksi aineistomme ei olisi tarpeeksi laaja laadukkaaseen määrälliseen tutkimukseen. Kyselytutkimuksemme aineisto muodostui yksinomaan verkossa täytettävästä virtuaalisen lomakkeen vastauksista ja niiden pohjalta keräämistämme tiedoista. Suljimme kyselylomakkeen, kun kyselyyn vastaamiseen antamamme lisäaika täyttyi. Kyselyymme vastasi viisi varhaiskasvattajaa.

Saatuamme aineiston kokoon ja helposti käsiteltävään muotoon, tehtävämme oli tulkita aineiston pohjalta saamiamme vastauksia. Tämän lisäksi huomioimme, mitä vastaukset meille ylipäänsä kertovat. Kysymysten tavoin tulkitsimme myös vastauksia useammasta näkökulmasta, mikäli mahdollista ja mietimme, voisiko tuloksia tulkita eri tavalla. Näin ollen tulkitsimme keräämämme tutkimusmateriaalia sisällönanalyysin keinoin. Vastauksia tarkasteltaessa pohdimme kyselymme onnistuneisuutta ja eritoten sitä, oliko kysymyksenasettelumme ollut toimiva. Pohdimme myös, mitä olisimme voineet tehdä

toisin. Reflektoimme tutkimuksemme luotettavuutta ja pohdimme, osoittautuiko käyttämämme tiedonkeruumenetelmä optimaaliseksi siihen nähden, millaista tietoa haimme. (Hirsjärvi ym. 2009: 229–231.) Tutkimuksen onnistumiseen ja käyttämiemme metodien sopivuuteen palaamme luvussa 10.

7 Eettiset kysymykset

7.1 Tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset

Tutkimusta tehdessä on tarkasteltava myös tutkimuksen taustalla vaikuttavia eettisiä kysymyksiä ja otettava ne huomioon tutkimuksen valmistelussa ja toteuttamisessa. Tieteellinen tutkimus voidaan katsoa hyväksytyksi ja luotettavaksi vain, jos se noudattaa hyvän tieteellisen tutkimuksen eettisiä periaatteita. Tiedonhankinnasta ja julkaisusta on olemassa yleisesti hyväksytyt periaatteet, joiden tunteminen ja noudattaminen ovat jokaisen omalla vastuulla. (Hirsjärvi ym. 2009: 23.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama tutkimuseettinen neuvottelukunta on laatinut oppaan hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyiden käsittelystä Suomessa. Ohje sisältää listauksen hyvän tieteellisen käytännön keskeisistä lähtökohdista. Tärkeää on, että tutkimusta tehdessä sitoudutaan noudattamaan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, joihin kuuluvat muun muassa rehellisyys sekä tutkimustyön huolellisuus ja tarkkuus koko tutkimusprosessin ajan aina taustoituksesta tutkimuksen julkaisuun. Tiedonhankinnan sekä tutkimus- ja arviointimenetelmien tulee olla eettisesti läpinäkyviä ja avoimia. Muiden aiheesta tekemä tutkimus ja työ tulee ottaa huomioon muun muassa merkitsemällä lähdeviitteet oikein ja antamalla kunnia tiedosta, sille kenelle se kuuluu. Tutkimuksella tulee olla tarvittavat tutkimusluvut ja tutkimus tulee suorittaa sekä siitä tulee raportoida tieteelliselle tiedolle annettujen vaatimusten mukaisesti. Ennen tutkimuksen aloittamista tekijäosapuolten ja tutkimukseen osallistuvien tulee olla selvillä oikeuksistaan muun muassa myöhempää tutkimustiedon käyttöä ajatellen. Myös tutkimukseen käytetyn rahoituksen raportointi on tärkeää tutkimusta julkistettaessa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.)

Olemme ottaneet tutkimukseen liittyvät eettiset periaatteet huomioon opinnäytetyötämme kirjoittaessa. Haimme tutkimuksellemme tutkimusluvan työelämäyhteistyökumppaniltamme, ennen tutkimuksen kyselyvaiheen alkamista. Kyselylomakkeen liitteenä lähetettyyn saatekirjeeseen kirjoitimme, että kyselyyn ja siten tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Tutkimus suoritettiin täysin anonymisti, emmekä keränneet kyselyyn vastanneiden henkilötietoja. Vaikka kysely suoritettiin sähköisen alustan kautta, ei vastaaminen vaatinut erillistä kirjautumista palveluun. Kirjoitimme vastauksista opinnäytetyöhömme niin, ettei vastauksia voi yhdistää vastaajaan. Kukaan ulkopuolinen henkilö ei ole päässyt näkemään kyselyymme tulleita vastauksia. Saatuamme kyselyn vastaukset analysoitua, poistimme kyselyn vastauksineen Google Forms -alustalta, jonka

kautta kysely suoritettiin. Merkitsemällä lähdeviitteet huolella ja selkeästi opinnäytetyötämme kirjoittaessa, olemme noudattaneet tutkimuseettisiä periaatteita. Tutkimuksetamme ei ole aiheutunut kenellekään rahallisia kuluja, emmekä ole saaneet tai hakeneet rahoitusta tutkimuksen suorittamiseksi.

7.2 Lasten surun kohtaamiseen liittyvät eettiset kysymykset

Moni saattaa kokea surun olevan tunne, jota lapsi ei tiettyyn ikään asti kykene tunnistamaan tai ymmärtämään ja siksi välttävät siitä puhumisen lasten kanssa kokonaan (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 136–137). Tämä voi koitua haastavaksi, sillä lapset oppivat aikuisilta ja ottavat heiltä mallia. Sama pätee myös surua kohdatessa ja sitä käsitellessä. (Poijula 2016: 128.) Vanhempien, varhaiskasvattajien, sekä muiden lapsen elämässä olevien aikuisten on kuitenkin muistettava lapsen tunteita tai kokemuksia tarkastellessaan lapsen ikä- ja kehitystaso. Lisäksi on otettava huomioon, kuinka lapset voivat kokea erilaiset tilanteet eri tavalla kuin aikuiset, jolloin aikuisen tuki nousee hyvin tärkeäksi lapselle surua käsitellessä. (Saari 2012: 264.) On pidettävä mielessä, että jos aikuisten oma tapa surra on väärin, niin se voi lisätä lapsen surua ja opettaa väärään surun käsittelytapaan kuten salailuun tai vaikka esimerkiksi kuoleman pelkoon (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 136).

On usein ajateltu, että lapset eivät koe surua tai eivät ainakaan kykene käsittelemään sitä aikuisen lailla. Tätä lapsen kokemaa surun vähättelyä tai ylipäänsä lasten aliarviointia tapahtuu aikuisten toimesta ajattelematta. Näitä Saari luettelee kirjassaan seuraavaksi mainituin tavoin. Aikuisten mielestä lapsi ei huomaa mitä ympärillään tapahtuu, jonka vuoksi tilanteita ei tarvitse käsitellä lapsen kanssa. Lapselle kerrotaan vain osa totuudesta tai ei ollenkaan totuutta, vaikka lapset olisivat paljon tarkkaavaisempia huomioimaan asioita. Lasten kyky ymmärtää tai ajatella tapahtumia vähätellään, koska lapsi ei aikuisen lailla keskustele ja työstä surua aiheuttavaa aihetta. Lapsia suojellaan, sillä aikuisten mielestä lapsi ei toivu kokemuksesta yhtä hyvin kuin aikuiset, vaikka lapset kykenevät käsittelemään ja toipumaan traumasta, jos heille annetaan siihen yhtä hyvät mahdollisuudet kuin aikuisille. (Saari 2012: 251–252.) Aikuiset eivät huomaa tai tahdo ymmärtää kuinka paljon lapsi ymmärtääkään esimerkiksi kuolemasta. Pitää kuitenkin muistaa ottaa huomioon surun käsittelyyn vaikuttavia tekijöitä kuten lapsen ikä- ja kehitystaso, sekä aiemmat kokemukset. Saatamme sanoittaa aikuisina asioita väärin tavoitteena pehmentää tilanne, ettei lapsi kokisi enemmän surua tai pelkoa. Aikuisten on kuitenkin pyrittävä välttämään asioiden kaunistelua ja kielikuvia tai abstrakteja ilmaisuja. Paras keino kertoa lapselle esimerkiksi kuolemasta on käyttää konkreettisia ilmaisuja.

(Pojjula 2016: 128; Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004: 137.) Aikuisen pitää olla rauhallinen ja oman ajatuksen tulee olla selkeä, ennen kuin menee kertomaan lapselle kuolemantapauksesta. Aikuisen sekava olemus tai vahvat tunnereaktiot voivat vaikuttaa lapsen suremisesta selviytymiseen. (Pojjula 2016: 126.)

8 Tulokset

Tarkoituksenamme oli selvittää opinnäytetyössämme, miten lapsen surun voi tunnistaa ja millaisin keinoin varhaiskasvattajat kohtaavat surevan lapsen. Teeman pohjalta teettämämme kyselyyn vastasi viisi varhaiskasvatuksen ammattilaista, joiden vastausten pohjalta saamiamme tuloksia esittelemme tässä luvussa.

8.1 Taustatietoja

Varsinaisten tutkimuskysymyksiin liittyvien kysymysten lisäksi, halusimme kyselyllämme kartoittaa hieman taustaa, jonka pohjalta vastaajat ovat kyselyyn vastanneet. Nämä kysymykset keskittyivät vastaajan ikään, koulutustaustaan ja siihen, kuinka kauan he ovat työskennelleet varhaiskasvatuksen parissa. Tutkimuksestamme selvisi, että kolme vastaajista oli iältään 31–40-vuotiaita, yksi 20–30-vuotias ja yksi alle 20-vuotias. Yksi vastaajista on valmistunut maisteriksi, kahdella on ammattikorkeakoulupohjainen koulutus, yksi vastaajista on valmistunut ammattikoulusta ja yhdellä on taustallaan kurssipohjainen koulutus. Vastaajat ovat työskennelleet varhaiskasvatuksen parissa keskimäärin yhdestä kahteen vuotta. Vastaajista pisimpään alalla ollut on toiminut varhaiskasvattajana jo 10 vuotta, ja vähiten aikaa alalla työskennellyt noin puoli vuotta.

8.2 Lapsen surun tunnistaminen

Teettämämme kyselyn vastausten perusteella voimme sanoa, että lapset reagoivat suruun monella eri tavalla. Tavallisimmin oireiluun liittyy muutokset lapsen normaalikäytöksessä. Jaamme Soili Poijulan (2002) surureaktioita koskevaa jaottelua hyödyntäen tuloksista esiin tulleet reaktiot fyysisiin, psykologisiin ja sosiaalisiin reaktioihin, vaikka monet surusta aiheutuvat reaktiot vaikuttavat useammalla kuin yhdellä alueella. Päädyimme vastauksia käsitellessämme kyseiseen jaotteluun siksi, että olemme käyneet kyseistä teoriaa läpi jo aiemmin tässä opinnäytetyössä. Vastauksista esiin nousseita surun laukaisemia fyysisiä reaktioita olivat muutokset ruokahalussa, vireystilassa ja läheisyyden tarpeessa. Toisilla lapsilla muutokset läheisyyden tarpeessa ilmenevät ihmisten lähelle hakeutumisenä, kun taas toisilla lapsilla se näkyy vetäytymisenä.

Vastauksista kävi ilmi, että surevilla lapsilla on myös psykologisia surun aiheuttamia reaktioita. Surevilla lapsilla esiintyy aikaisempaa enemmän itku- ja raivokohtauksia. Muita psykologisia surun aiheuttamia reaktioita olivat yli- ja aliherkkyys sekä kireys ja jännitys

lapsessa. Sosiaalisia surureaktioita, jotka tulivat esiin vastauksista, olivat hiljaisuus, vetäytyminen, apaattisuus sekä tarve jutella aiheesta.

Vastauksissa esiintyi myös reaktioita, jotka olivat liitoksissa syvästi kaikkiin edellä mainittuihin surureaktioiden osa-alueisiin. Näitä reaktioita olivat lapsen aggressiivisuus, puhumattomuus sekä kaikenlaiset muutokset lapsen luonteessa.

8.3 Surevan lapsen kohtaaminen

Vastaajista kaikki kertoivat olevansa valmiita kohtaamaan surevan lapsen, kukin tavallaan ja ainoastaan yksi vastaajista sanoi kaipaavansa lisää käytännön vinkkejä kohtaamiseen. Vain yhdestä vastauksesta kävi ilmi, että surevan lapsen kohtaaminen on kuulunut osaksi vastaajan opintoja. Tämän lisäksi toinen vastaaja kertoi lukeneensa aiheeseen liittyviä artikkeleja. Muista vastauksista ei käy ilmi, mistä tietopohja surevien lasten kohtaamiseen on saatu.

Kyselyyn saamiemme vastausten mukaan, surevan lapsen kohtaamisessa on tärkeää lämmin syli ja turvallinen aikuinen. Saamistamme vastauksista kävi ilmi, että lapsen kohtaamisessa on oltava valmis tarjoamaan syliä, lohtua sekä keskustelua ja toimintaa lapsen niin halutessa. Tärkeinä elementteinä lapsen surun kohtaamisessa pidetään vastausten perusteella myös avoimuutta ja kuuntelemista keskustelun rinnalla. Lapselle tulee antaa huomiota ja hellyyttä, luoden siten lapselle turvallisen paikan surra ja käsitellä suruaan. Surun keskelläkin lapselle tulee muistuttaa, ettei oma huono olo ole syy raivoamiseen, tavaroiden paiskimiseen tai toisten satuttamiseen. Tilanteessa aikuisen tehtävänä on ohjata lapsi parempaan ja turvallisempaan tapaan surra ja käsitellä suruaan. Varsinkin lapset, jotka eivät osaa vielä puheella ilmaista surustaan, kertovat tunteistaan käytöksensä välityksellä.

8.4 Välineet surevan lapsen kohtaamiseen

Kyselymme vastaajilla oli monia erilaisia keinoja kohdata sureva lapsi. Kaikki vastaajat kertoivat käyttäneensä kirjallisuuden eri muotoja apuna lapsen kohtaamisessa. Vastauksista ilmeni myös, että lapsen kanssa musisoimalla tai laulamalla voi kohdata surun. Muita välineitä, joita vastaajat toivat ilmi lapsen surun kohtaamisessa, olivat tunnekortit, sadutus, palapelit ja muovailuvaha. Yksi vastaajista kertoi kaipaavansa lisää käytännön vinkkejä, miten erilaisia välineitä voisi lapsen surun kohtaamisessa hyödyntää.

Kyselyssämme tiedusteltiin myös, millaisia välineitä varhaiskasvattajat kaipaisivat surevan lapsen kohtaamiseen työssään. Monet mainitsivat olevansa kiinnostuneita surua käsittelevästä kirjallisuudesta. Vastaajat kertoivat kaipaavansa myös lisäkoulutusta sekä käytännön vinkkejä ja keinoja lapsen surun kohtaamiseen. Yksi vastaajista toivoi, että varhaiskasvatuksen erityisopettajat olisivat helpommin saatavilla. Kaksi vastaajista tiesi myös, että surua kohdannut lapsi, oli saanut apua myös muualta, kuten neuvolasta, psykiatrialta, perheen hoitoavun kautta tai seurakunnan järjestämistä kerhoista.

9 Johtopäätökset

Tämä opinnäytetyö tarkasteli lasten surun näkymistä ja kohtaamista päiväkotiympäristössä. Lähtökohtana tutkimuksessa oli selvittää, millaista lasten kokemaa surua varhaiskasvattajat ovat kohdanneet työssään ja millaisia apukeinoja he olivat kohtaamisissa käyttäneet. Tutkimuksen aikana tutkimuksen päätarkastelukohteiksi täsmentyivät kysymykset, miten lapsen suru näkyy, eli miten sen voi huomata ja millaisia keinoja varhaiskasvattajilla on tai he toivoisivat heillä olevan surevan lapsen kohtaamiseen.

Opinnäytetyön aiheen pohjalta teetetyin kyselyn tuloksena saatujen vastausten sisältö oli varsin yhteneväistä. Vastaajat olivat yhtä mieltä, että suru näkyy lapsen käytöksen äkillisenä muutoksena, vaikka muutokset olisivatkin erilaisia. Vastauksissa tuotiin erityisesti esille vetäytyminen tai vastaavasti enemmän lähelle hakeutuminen, itkuisuuden lisääntyminen, aggressiivisuus, puhumattomuus ja muutokset ruokahalussa.

Myös vastaajien tavat kohdata sureva lapsi olivat hyvin samankaltaisia. Vastauksissa korostui vuorovaikutuksen merkitys kohtaamisen yhteydessä. Rauhallinen keskustelu surun aiheesta yhdessä lapsen kanssa ja aikuisen tilanteessa tarjoama läheisyys; useimmat vastaukset mainitsivat aikuisen sylin tuvallisenä paikkana lapselle käsitellä asiaa yhdessä aikuisen kanssa. Osasta vastauksista ilmeni myös tarve huomioida lapsen kehitystaso ja tilanne surun taustalla, kun lasta lohdutetaan ja autetaan surun käsitelyssä. Hyvän vuorovaikutuksen lisäksi vastaajista kaikki mainitsivat käyttäneensä kirjallisuutta tai tarinoita apunaan surevan lapsen kohdatessaan. Tämän jälkeen yleisin apukeino oli musiikin ja laulujen hyödyntäminen. Myös kuvien ja tunnekorttien käyttö kohtaustilanteissa mainittiin kerran, samoin palapelit ja muovailuvaha tuotiin esiin yhdessä vastauksessa. Kyselyn vastauksista käy ilmi, että aiheeseen liittyvää lisäkoulutusta, kirjallisuutta ja konkreettisia työvälineitä toivotaan vastaajilla olevan nykytietämyksen lisäksi.

Tutkimuksen tulokset ovat yhteneväiset tutkimuksen pohjalla käytetyn teorian kanssa. Kyselyn vastauksissa ilmenee lasten reagoivan suruun samoin, kun aiheesta kirjoitetuissa tutkimuksissa käy ilmi. Myös tutkimukseen vastanneiden varhaiskasvattajien reaktiot ja käyttämät apuvälineet lasten surun kohtaamisessa sopivat tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen muodostamiin raameihin. Näin ollen tutkimus vahvistaa ja tukee aiheesta tehtyjä aiempia tutkimuksia.

10 Pohdinta

Valitsimme opinnäytetyömme aiheen varhaisessa vaiheessa opinnäytetyöprosessia. Aihe valikoitui pääosin yhteisen kiinnostuksen perusteella. Aiheena lapsen suru on vaikea ja sensitiivinen, mutta mielestämme sitäkin tärkeämpi. Kohtasimme haasteita aiheen rajaamisessa ja opinnäytetyön tutkimuskysymykset tarkentuivat useaan kertaan, viimeisen kerran kun kysely oli jo lähetetty vastaajille. Vaikka kysely oli jo lähtenyt vastaajille, saimme silti vastauksista irti oleellisen tiedon tutkimuskysymyksiämme varten. Tietysti, jos tutkimuskysymysten lopullinen tarkennus olisi tapahtunut jo aiemmin, olisimme voineet räätälöidä kyselyämme vastaamaan paremmin tutkimuskysymyksiimme.

Lähetimme kutsun tutkimukseen osallistumiseen viidelle päiväkodille ympäri Helsinkiä. Lopulta saimme yhteistyökumppaneiksemme kaksi päiväkotia, joissa oli yhteensä potentiaalisesti kymmenen vastaajaa. Kyselyymme vastasi heistä viisi. Tutkimusta ja kyselyä suunniteltaessa olimme ottaneet huomioon suuremman vastausmäärän, ja se osaltaan vaikutti tutkimuksen laatuun. Olimme toivoneet kyselyymme useampia vastauksia. Vastaajamäärän vähyyden selvittäessä, olimme kuitenkin tehneet jo suuren esityön opinnäytetyön eteen, eikä tutkimusmetodin vaihto ollut enää ajallisesti mahdollista. Kyselyn toteutus olisi ollut erilainen, jos se olisi alunalkaenkin tehty vain viidelle vastaajalle. Tällöin olisimme toteuttaneet tutkimuksen kyselyn sijaan haastattelun muodossa, saadaksemme vastaajilta laajempaa ja tarkempaa tietoa aiheesta.

Kyselyymme vastanneiden varhaiskasvattajien vastaukset ovat samassa linjassa lukemamme ja opinnäytetyössä hyödyntämämme teoreettisen tietopohjan kanssa. Tältä osin tekemämme tutkimus vahvistaa aikaisempien tutkimusten tuloksien paikkansapitävyyden, muttei oikeastaan lisää tietoon mitään. Voimme kuitenkin sanoa, että vastaajiemme ikä, koulutustausta tai varhaiskasvatuksen parissa työskentelyyn käytetty aika, ei juuri näkynyt eroina tutkimuskysymyksiimme liittyvissä vastauksissa.

Opinnäytetyöprosessin edetessä huomasimme, että olemme tuotteliaampia, kun työskentelemme kaikki yhdessä samanaikaisesti. Opinnäytetyö eteni parhaiten, kun näimme aiheen tiimoilta kasvotusten työskentelyn merkeissä tai olimme videopuheluyhteydessä toisiimme työstäessämme kirjoitusta yhdessä. Vaikka opinnäytetyöprosessille oli varattu hyvin aikaa, oli yhteisen ajan löytäminen yllättävän vaikeaa. Syynä tähän oli pääsääntöisesti kolmen kirjoittajan aikataulujen yhdistämisen vaikeus, joka johtui osaltaan muista työ- ja koulukiireistä. Kasvokkain tapaamista hankaloitti myös se, että yksi kirjoittajista

asuu eri paikkakunnalla, jolloin matkustamiseen käytettävä aika on otettava huomioon tapaamisia järjestettäessä.

Tehdessämme tutkimusta opinnäytetyötämme varten, huomasimme, että lapsen surusta puhuttaessa teorian tietoa on varsin niukasti, ja sekin vähä keskittyy suurelta osin kuolemasta johtuvaan suruun. Opinnäytetyössämme tarkastelemme surua muustakin, kuin kuoleman näkökulmasta ja koimme kuolemakeskeisyyden ajoittain hämmentäväksi, kun etsimme tietoa lasten kokemasta surusta. Lapsi kuitenkin kokee surua yhtä lailla arkipäiväisistä asioista kuin vakavammistakin, voidaanko näin ollen tarkastella lapsen arkipäiväistä surua kuoleman pohjalta esitettyjen suruteorioiden valossa. Päätimme ottaa kuolemakeskeiset suruteoriat mukaan tarkasteluun, muiden teorioiden vähyyden vuoksi.

Opinnäytetyömme antaa hyviä lähtökohtia aiheen jatkojalostukseen ja tutkimukseen. Esimerkiksi opinnäytetyömme teoreettisen viitekehyksen perusteella voimme sanoa, että kuolemaan liittymätöntä lapsen surua voisi tutkia enemmän. Lisäksi kyselymme vastauksista kävi ilmi, että konkreettisia keinoja lasten surun tunnistamiseen, kohtaamiseen ja käsittelyyn kaivattaisiin lisää. Mielestämme lasten suruun liittyvät teemat tulisi sisällyttää osaksi varhaiskasvatusopintoja, joissain koulutuksissa ne kuuluvat jo osaksi tutkintoa.

Lähteet

- Dyregrov, Atle 1996. Lapsen suru. Suom. Mirja Makkonen. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Erkkilä, Jaakko & Holmberg, Tiina & Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilikka 2003. Surevan lapsen kanssa. 2. Painos. Helsinki: SMS-Tuotanto.
- Erjanti, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2004. Suru ja surevat – Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15. Uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Saatavana osoitteessa: <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf>. Luettu 3.11.2019.
- Kübler-Ross, Elisabeth & Kessler, David 2006. Suru ja surutyö. Suom. Lauri Porceddu. Helsinki: Basam Books Oy.
- Littlefield-Cook, Joan & Cook, Greg 2005. Child Development – Principles and Perspective. United States of America: Pearson.
- Mattila, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mäntymaa, Mirjami & Luoma, Ilona & Puura, Kaija & Tamminen, Tuula 2003. Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 119 (6), 459–465. Saatavana osoitteessa: <<http://www.duodecim-lehti.fi/duo93467>>. Luettu 27.10.2019.
- Pesonen, Anu-Katariina 2010. Varhainen vuorovaikutus on suotuisan psyykkisen kehityksen edellytys. Duodecim, 5, 515–20. Saatavana osoitteessa: <<http://www.duodecim-lehti.fi/lehti/2010/5/duo98656>>. Luettu 27.10.2019.
- Pilke päiväkodit Oy, 2019. N.d. Tietoa yrityksestä. <<https://www.pilkepaivakodit.fi/tietoa-yrityksesta/>>. Luettu 7.9.2019.
- Pojjula, Soili 2016. Lapsi ja kriisi – Selviytymisen tukeminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Pojjula, Soili 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Saari, Salli 2012. Kuin salama kirkkaalta taivaalta – Kriisit ja niistä selviytyminen. 6. painos. Helsinki: Otava.

Sillanpää, Matti 1996. Lasten neurologinen kehitys ja sen tutkiminen. Teoksessa Sillanpää, Matti & Airaksinen, Eila & Iivanainen, Matti & Koivikko, Matti & Saukkonen, Anna-Liisa (toim.): Lasten neurologia. Duodecim. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy. 17–31.

Sinkkonen, Jari 2004. Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovellukseen. Duodecim, 120, 1866–73. Saatavana osoitteessa: <<http://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/duo/duo94437.pdf>>. Luettu 28.10.2019.

SAATEKIRJE

HESINKI 3.9.2019

HYVÄ VASTAANOTTAJA

Olemme kolme Metropolia Ammattikorkeakoulun viimeisen vuoden sosionomiopiskelijaa. Opinnoissamme suuntaudumme varhaiskasvatukseen. Teemme opinnäytetyömme lapsen surun kohtaamisesta päiväkodissa varhaiskasvatusalan ammattilaisten näkökulmasta. Meitä kiinnostaa millaista lapsen surua olette työssänne kohdanneet ja mitä tiedätte lapsen surun kohtaamisesta. Tutkimuksen avulla toivomme voivamme lisätä tietoisuutta lapsen surusta ja sen kauaskantoisista vaikutuksista, jos siihen ei reagoida. Toivomme, että opinnäytetyömme saa myös teidät varhaiskasvattajina pohtimaan aiheetta, oli teillä kokemusta aiheesta tai ei. Tarkoituksenamme on saada aiheelle enemmän huomiota ja toivoisimme, että tulevaisuudessa aihe otettaisiin puheeksi myös varhaiskasvatukseen liittyvien opintojen yhteydessä. Haluamme tutkimuksellamme kartoittaa myös, millaista tietoutta päiväkodeissa kaivataan aiheeseen liittyen.

Opinnäytetyö toteutetaan kyselytutkimuksena, johon kutsumme teidät osallistumaan. Kyselyyn vastaaminen onnistuu ja on toivottavaa, vaikkette olisi lapsen surua ikinä kohdanneetkaan. Osallistuminen merkitsee oheisen linkin kautta kyselylomakkeen täyttämistä ja lähettämistä. Teidän ei tarvitse kirjautua palveluun vastataksenne kyselyyn. Osallistuminen kyselyyn on luottamuksellista ja vapaaehtoista.

Olemme saaneet asianmukaisen luvan tutkimuksen tekemiseen. Antamanne vastaukset käsitellään nimettöminä ja luottamuksellisesti. Vastaajien tiedot eivät paljastu tuloksissa ja pyrimme kirjoittamaan vastaukset auki opinnäytetyöhömme niin, ettei niitä voi yhdistää vastaajaan. Kyselyyn vastaamiseen on aikaa kaksi viikkoa. Kysely sulkeutuu 20.9.2019.

Opinnäytetyömme ohjaajina toimivat Metropolia Ammattikorkeakoulun lehtorit Niina Pietilä (p. 040 334 1241) sekä Miia Ojanen (p. 040 139 8224). Sähköpostit ovat muotoa etunimi.sukunimi@metropolia.fi. Opinnäytetyö tullaan julkaisemaan sähköisessä muodossa osoitteessa www.theseus.fi.

Ystävällisin terveisin

Laura Gemmell
Ninni Immonen
Satu Penninkilampi

Jos teille tulee kysymyksiä kyselyyn liittyen, voitte olla yhteydessä sähköpostitse osoitteeseen satu.penninkilampi@metropolia.fi

KYSELYLOMAKE

- Koulutustaustasi, tähän voi mainita myös yksittäiset kurssit, joille on alaan liittyen osallistunut.
- Kuinka kauan olet työskennellyt lasten parissa?
- Ikäsi
  - alle 20
  - 20-30
  - 31-40
  - 41-50
  - 51-60
  - yli 60
- Jos olet kohdannut lapsen kokemaa surua, mihin se on liittynyt? Oli kyse sitten vanhempien erosta, läheisen kuolemasta tai kiusaamisesta, kaikki mistä lapsi on kokenut surua, käy vastaukseksi.
- Oletko valmistautunut kohtaamaan lapsen kokemaa surua? Jos olet niin miten? Jos et, niin miksi et?
- Millä tavoin lapsen suru on näyttäytynyt? Kuvaille miten olet tunnistanut lapsen surevan? Millaisia oireita surevilla lapsilla on ollut? Jos et ole kohdannut surevaa lasta, miten luulet lapsen reagoivan suruun?
- Miten olet kohdannut surevan lapsen? Miten olet reagoinut kohtaamaasi suruun? Miksi reagoit valitsemallasi tavalla? Jos et ole kohdannut surevaa lasta, miten luulet reagoivasi lapsen suruun? Miksi ajattelet reagoivasi valitsemallasi tavalla?
- Mitä apukeinoja olet käyttänyt tai voisit käyttää surevan lapsen kohtaamisessa? (Esim. Kirjallisuus, tarinat, leikit, laulut ja niin edelleen.)
- Tiedätkö, onko lapsi saanut apua suruunsa muualta, jos on niin mistä? (Esim. Neuvola, psykiatri jne.)
- Minkälaisia apukeinoja toivoisit lapsen surun kohtaamiseen työssäsi? (Esim. Lisäkoulutus, tietopaketti, erilaiset aikuisille tarkoitetut lasten surua käsittelevät kirjat, välineitä käydä surua yhdessä lasten kanssa ja niin edelleen.)